

MOLLA HALİL es-SİİRDÎ'NİN SÜNNET/HADİS İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ*

Mehmet Bilen**

Öz

Şark medreselerinin en önemli simalarından olan Molla Halil es-Siirdî, İslâmî ilimlerin farklı alanlarına dair çok sayıda eser yazmıştır. Bu eserler medrese çevrelerinde büyük rağbet görmektedir. Günümüzde medrese çevrelerinde Hadis ilmine hak ettiği ilgi gösterilmemesine rağmen Molla Halil'in Hadis Usûlüne dair müstakil olarak yazdığı eserinde ve Fıkıh Usûlü ile ilgili kitabının Sünnet bölümünde anlattıkları onun bu ilme olan vukufiyetini açıkça ortaya koymaktadır. Bu makalede Molla Halil'in Sünnet/hadis anlayışı Usûlü'l-Fıkh adlı eseri çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Molla Halil, Sünnet, Hadis, Fıkıh Usûlü

Abstract

THE OPINIONS OF MOLLA KHALİL AL-SIIRDI ABOUT SUNNAH/ HADITH

Molla Khalil es-Siirdi, who was one of the most important figures of the Eastern Madrasahs, has written many works on different fields of Islamic sciences. These works are in great demand in the madrasa circles. Although the interest to Hadith science is not shown enoughly in the madrasa circles today, Molla Khalil's detached book in Hadith Methodology and what he explained in Sunnah chapter of his book about the Methodology of Fiqh clearly show his qualification in Hadith. In this article, Molla Khalil's understanding of Sunnah/Hadith will be discussed and evaluated within the framework of his book about Methodology of Fiqh.

Keywords: Molla Khalil, Sunnah, Hadith, Methodology of Fiqh

GİRİŞ

Osmanlı dönemi âlimlerinden olan Molla Halil'in (ö. 1259/1843) tam ismi kaynaklarda Halil b. Molla Hüseyin b. Molla Halid es-Siirdî şeklinde geçmektedir. 1750/1164 veya

---

* Bu makale, Siirt Üniversitesi bünyesinde 04-06 Mayıs 2018 tarihlerinde düzenlenmiş olan "Uluslararası Molla Halil es-Siirdî Sempozyumu"nda yazar tarafından özet olarak yapılan sunumun geliştirilmiş şeklidir.

Makale Gönderim Tarihi: 29.04.2019, Kabul Tarihi: 02.05.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.558742

** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, bilenmehmet@hotmail.com.

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1225-860X

1754/1168 yılında Bitlis'in Hizan ilçesinin Süttaşı (Kulpık) köyünde doğmuştur.¹ Daha sonra yerleştiği Siirt iline nispetle Molla Halîl es-Si'irdî diye meşhur olmuştur. İlk tahsilini babası Molla Hüseyin'den aldıktan sonra bölgenin değişik medreselerinde okumuş ve son olarak Kuzey Irak'ta bulunan İmâdiye medresesine gitmiş ve burada İmâdiye müftüsü olan hocası Molla Mahmut'tan icazet almıştır.²

Molla Halîl, icazetini aldıktan sonra Hizan'nın Meydan Medresesi'nde uzun bir müddet dersler vermiştir. Daha sonra babasının isteği üzerine Siirt'e gitmiş ve orada Fahriye Medresesi'nde takriben otuz yıl müderrislik yapmıştır.³ Molla Halîl, tedrisat faaliyetlerinin yanında Tefsir, Tecvîd, Hadis, Fıkıh, Usûlu'l-fikh, Kelâm, Tasavvuf, Sarf, Nahiv, Belâğat, Mantık ve Münâzara ilimlerine dair çok sayıda eser telif etmiştir.

Yazdığı eserleri ve yetiştirdiği talebeleri vasıtasıyla ilmini sonraki nesillere aktarmış olan Molla Halîl, 1259/1843 yılında Siirt'te vefat etmiş ve şehrin doğusunda yer alan Şeyh Süleyman Kabristanına defnedilmiştir.⁴

Şark Medreselerinin günümüze kadar varlığını sürdüren temsilcilerinin hadis ilmine gereken ehemmiyeti vermeyen tutumunun aksine bu geleneğin en önemli halkalarından biri olan Molla Halîl'in hadise dair eser vermiş olması büyük önem arz etmektedir. Hadis Usûlüne dair eserinin yanında Usûlu'l-Fıkıh adlı eserinde Sünnet/Hadise dair ele aldığı meselelerde onun hadis ilmine vukufiyeti açıkça görülmektedir.

Malum olduğu üzere Fıkıh Usûlü kitaplarında edille-i şer'iyye incelenirken Kitap bölümünün akabinde Sünnet bölümü gelir. Bu bölümde İslam'ın ikinci kaynağı olan Sünnet'in tanımı, teşri' değeri gibi konuların yanı sıra haber konusuna da yer verilmektedir. Haberlerin kabulü için gereken şartlar ve haberleri aktaran ravilerde bulunması gereken özellikler de Fıkıh Usûlü kitaplarında bu çerçevede ele alınan konular arasında yer almaktadır.

Bu makalede Molla Halîl'in *Usûlu'l-Fıkıh* adlı eserinin ilgili bölümünde Sünnet'in tanımı, mahiyeti ve bağlayıcılığı konularına dair görüşlerini tespit edip değerlendireceğiz. Akabinde ise Sünnet'in sonraki nesillere ulaşmasını sağlayan hadisler olduğu için hadis/haber konusu hakkındaki görüşleri üzerinde kısaca duracağız. Bu bağlamda haber çeşitleri ve bunların bilgi değeri ile bazı hadis meselelerine dair dile getirdiği hususları ele alacağız.⁵

1. Sünnet

1.1. Sünnetin Tanımı

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'i hayata geçirme şekli olan sünnet, müminler için uyulması gereken en güzel örnektir. Arapça, bir şeyi sivriltmek, yöntem, âdet, gidişat, yol vb. anlamlara gelen سنن kökünden gelen sünnet⁶ kavramının farklı tanımları

¹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin Terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, (Beyrut, tsz.), 4: 117; Mustafa Öncü, *Molla Halîl es-Siirdî'nin "Basîratu'l-Kulüb Fî Kelâmi Allâmi'l-Guyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi* (Doktora tezi, Dicle Üniversitesi, 2013), 19-20.

² Öncü, *Molla Halîl*, 21-23.

³ Ömer Pakış, "Molla Halîl Siirdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 250-251; Öncü, *Molla Halîl*, 22.

⁴ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, 4: 117; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim li Eşher'i-Ricâl ve'n-Nisâ'*, (Beyrut: 2006), 2: 317; Pakış, "Molla Halîl Siirdî", 30: 251; Öncü, *Molla Halîl*, 24.

⁵ Molla Halîl'in görüşlerini tespit ederken Muhammed Ali Cemil ed-Duskî'nin *Usûlu'l-fikh li molla halîl*, (Yüksek Lisans Tezi, İmam Azam Fakültesi Musul, 2016) adlı tahkik çalışmasından istifade ettik.

⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-arab*, 12: 220 vd.

yapılmıştır. Hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâm âlimleri mensubu buldukları ilim dalının konusuna uygun olarak sünneti tanımlamışlardır.⁷

Fıkıh Usûlü kaynaklarında sünnet dini bir hükme delil olmak üzere Kur'an dışında Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sadır olan söz, fiil ve takrirlerdir şeklinde tarif edilmiştir.⁸ Molla Halil'in *Usûlu'l-Fikh* adlı eserinde zikrettiği sünnet tanımında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) takrirlerini doğrudan zikretmemesi dikkat çekicidir. O, sünnet, Hz. Peygamber'in söz ve fiilleridir diye tanımladıktan sonra, takrirlerinin de sünnetten olduğunu belirtmektedir.

Emir, nehy, 'âm-hâs, mutlak-mukayyed, zâhir-müevvel, mücmel, beyân gibi hükümlerde Kur'an ile sünnetin müşterek olduğunu yani bu konularla ilgili yaptığı açıklamaların her iki kaynağın da ortak meseleleri olduğunu belirten Molla Halil, "Sünnet, Hz. Peygamber'in söz ve fiilleridir. O'nun takrirleri de sünnettendir," dedikten sonra Hz. Peygamber'in kâfir veya münafık dahi olsa bir mükellefin fiilini takrir etmesinin fiilin cevazına delalet ettiğini ifade etmektedir.⁹ Bunu da peygamberlerin masum olması ile gerekçelendirmektedir. Zira Hz. Peygamber masum olduğu için, batıl olan bir şeyi onaylamaz. Onun sükûtu, fiilin cevazına delalet etmektedir.¹⁰

Molla Halil, mendûb başlığı altında, mendûb için sünnet, mustehab, tetavvu', evlâ, tâ'at, kurbet, nefl, mureğğeb fih, ihsân tabirlerinin de kullanıldığını belirterek sünneti ef'al-i mükellefin içinde saymaktadır. Onun furu fıkıhında yapılan tanımdan hareketle böyle yaptığını söylemek mümkündür. Zira o, Fıkıh usulü yanında fûru' fıkıhıyla da ilgilenmiştir. Nitekim *Ma'fûvât* adlı bir risalesi bulunmaktadır.¹¹ Molla Halil'in hem yukarıda verdiğimiz tanımından hem de sünnet, mustehab ve tetavvu' kavramlarını birbirinden ayıranların olduğunu belirten ifadelerinden hareketle¹² usulcülerin tanımını tercih ettiği söylenebilir.

Molla Halil, sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini belirtirken bunun dayanaklarından birisinin "O, hevasından konuşmaz..."¹³ ayeti olduğunu ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in sünnet/hadislerinin kendisinden değil Allah'tan olduğunu belirtmektedir.¹⁴ Bu da onun

⁷ Muhaddislere göre sünnet, dini bir hüküm ifade etsin veya etmesin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her türlü söz, fiil, takrir, sîret, meğâzi, şemâil ve hatta peygamberlikten önceki güzel huy ve davranışlarının tümünden ibarettir. Bkz. Muhammed Süleyman el-Eşkar, *Ef'âlu'r-rasûl*, (Beyrut: 1993), 1: 18; Abdu Rabbih, Mahmud Ahmed Huseyn, *es-Sunnetu'n-nebeviyye ve beyânuhâ li'l Kur'âni'l-kerîm*, (Kahire: 1979), 25; Muhammed Accac el-Hatîb, *es-Sunnetu kable't-tedvîn*, (Beyrut: 1980), 15; Talat Koçyiğit, *Hadis Islahatları*, (Ankara: 1985), 401. Fıkıh âlimlerine göre sünnet, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen farz ve vacip dışındaki hükümlerden ibarettir. Bkz. Abdu Rabbih, *es-Sunnetu'n-nebeviyye*, 25; Hatîb, *es-Sunnetu kable't-tedvîn*, 18; M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, (Ankara: 2011), 57. Usûl-i Fıkıh âlimlerine göre sünnet, dini bir hükme delil olmak üzere Kur'an dışında Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sadır olan söz, fiil ve takrirlerdir. Bkz. Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, (Beyrut: 1985), 1: 145; Abdu Rabbih, *es-Sunnetu'n-nebeviyye*, 26; Hatîb, *es-Sunnetu kable't-tedvîn*, 16; Eşkar, *Ef'âlu'r-rasûl*, 1: 18. Kelâm âlimlerine göre ise sünnet, bida'tın karşıtıdır. Bkz. Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, *Telbîsu'l-iblîs*, (Beyrut: 1368), 16; Hatîb, *es-Sunnetu kable't-tedvîn*, 18; Eşkar, *Ef'âlu'r-rasûl*, 1: 18.

⁸ Âmidî, *el-İhkâm*, 1: 145; Abdu Rabbih, *es-Sunnetu'n-nebeviyye*, 26; Hatîb, *es-Sunnetu kable't-tedvîn*, 16; Eşkar, *Ef'âlu'r-rasûl*, 1: 18.

⁹ Muhammed Ali Cemil ed-Duskî, *Usûlu'l-fikh*, (2016), 307.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Zekerîya b. Muhammed el-Ensârî, *Ğâyetu'l-vusûl fi şerhi lubbi'l-usûl*, (Mısır: tsz.), 96.

¹¹ Molla Halil'in eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, (İstanbul: 1915), 409-410; Pakiş, "Molla Halil Siirdi", 30: 251; Adnan Memduhoğlu, "Molla Halil es-Siirdi ve Usûlu'l-Fikh Adlı Elyazma Eseri Üzerine", *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu*, (İstanbul: 2008): 296 vd.; Öncü, Molla Halil, 24-36.

¹² Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 99.

¹³ Necm, 53/3-4. (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ)

¹⁴ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 297.

sünneti vahiy ürünü olarak kabul ettiğini göstermektedir. Onun bu görüşü ulema arasında kabul görmüş yegane görüş değildir. Sünnetin vahiy olup olmadığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Sünnetin de Kur'an gibi vahiy mahsulü olduğunu söyleyenler olduğu gibi, içinde vahiy mahsulü hususlar barındırır da Hz. Peygamber'in içtihadının ürünü olduğunu belirten alimler de bulunmaktadır. Ayrıca sünnetin içinde vahiy ürünü hiçbir şeyin bulunmadığını iddia eden üçüncü bir görüş de vardır. Burada birinci görüşün Kur'an'da Hz. Peygamber'i uyaran ayetlerle çeliştiğini ve ikinci görüşün en makul görüş olduğunu düşündüğümüzü de vurgulamak istiyoruz.¹⁵

1.2. Sünnetin Bağlayıcılığı

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin bağlayıcılığı hususu, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde açıkça ifade edilmektedir. Hız. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'ı açıklama görevini verdiğini belirten yüce Allah,¹⁶ onun uyulması gereken en güzel örnek olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Konuyla ilgili ayetlerin bir kısmı Hız. Peygamber'e (s.a.v.) itaat etmeyi, ona karşı gelmeyi boyun eğmeyi emretmekte,¹⁸ bir kısmı da ona helal ve haram kılma yetkisi verildiğini belirtmektedir.¹⁹ Söz konusu ayetlerden hareketle sünnete uymanın zorunlu olduğu anlaşılmasına rağmen, sünnetin tümünün bağlayıcılık açısından aynı seviyede olduğu söylenemez. Zira O'nun (s.a.v.) söz ve fiillerinin bir kısmı vücûba delalet ederken bir kısmı nedbe veya ibâhaya delalet etmektedir. Sünnetin doğru bir şekilde anlaşılıp uygulanabilmesi için bu durumun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Alimlerimizin, sünneti bağlayıcılık açısından sınıflandırmaları da bu amaca yöneliktir. Nitekim Fıkıh Usulünde Hız. Peygamber'in uygulamalarını başlıca, *cibillî*, *beyânî* ve *muhassasun bih* olmak üzere üç gruba ayırmışlardır. Bunlardan beyânî olanlar ümmet için bağlayıcılık arz ederken diğer iki gruba giren uygulamaların böyle bir özelliklerinin bulunmadığı ifade edilmektedir.²⁰

Molla Halil de Hız. Peygamber'in fiillerinin zikrettiğimiz taksiminde kitabında değinmektedir. Cibillî uygulamalara örnek olarak, Hız. Peygamber'in oturmasını, kalkmasını, yemesini, içmesini vermektedir. Cibillî ve şer'î arasında mütereddit olarak nitelendirmekte olduğu uygulamalara örnek olarak ise süvari olarak haccetmesini, dinlenmek için oturmasını zikretmektedir. Beyânî uygulamalara hırsızın elinin bilekten

¹⁵ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 215-239.

¹⁶ Nahl, 16/44.

¹⁷ Ahzab, 33/21.

¹⁸ Al-i İmran, 3/31,32,132; Nisa, 4/13, 14, 59, 64, 65; 5, Maide, 92; Enfal, 8/1, 13, 20, 24, 27, 46; Tevbe, 9/63, 71, 120; 24. Geniş bilgi için bkz. Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 150-165.

¹⁹ Araf, 7/157; Tevbe, 9/29. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 171-182.

²⁰ Bkz. Amidî, *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam*, 1: 227-228; Ensârî, *Çâyetu'l-vusûl fi şerhi lubbi'l-usûl*, 96; Celaluddin el-Mahallî, *Şerhu metni cem'i'l-cevâmi' li's-subkî*, (Mısır: 1937), 2: 97; Abdu'l-Ali el-Ensârî el-Leknevî, *Fevâtihu'r-rahamût bi şerh-i musellemi's-sebût*, (Beyrut: 2002), 2: 224; Şevkânî, *İrşâdu'l-fihûl ilâ tahkiki'l-hakk min ilmi'l-usûl*, (Beyrut: tsz.), 35. M. Tahir b. Aşur, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) söz veya eylem şeklinde meydana gelen uygulamalarını on iki gruba ayırarak geniş bir şekilde işlemektedir. Teşri, ifta, kaza, imarat, hidayet, sulh, el-işaratu ale'l-musteşir, nasihat, talab-u hamli'n-nufûs ale'l-ekmel, yüce hakikatleri öğretme, te'dib, irşattan soyutlanma. İlk üç kategorinin bağlayıcılığı kesin olmakla birlikte diğer gruplar için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Bkz. İbn Âşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, Çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, (İstanbul: 1988), 47-65. Konuyla geniş bilgi için bkz. Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 63-76; Talat Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *S.D.Ü. İlahiyat Fak. Der.*, 2, (1995): 39-102.

kesilmesini, muhassasun bih uygulamalara da dörtten fazla evlenmesini, örnek vermektedir.²¹

Molla Halîl, diğer Usûlü Fıkıh kaynaklarında olduğu gibi Hz. Peygamber'in uygulamalarının delalet ettiği hükümleri de kısaca açıklamaktadır: Birinci gruba girenler (cibillî) ibâhaya, ikinci gruba girenler (cibillî ve şer'î arasında müteredit) nedbe delalet etmektedir. Üçüncü gruba giren (beyânî) uygulamalar, bağlayıcı olup duruma göre vacib, mendûb vb. hükümler ifade etmektedir. Dördüncü gruba giren (muhassasun bih) uygulamalarda ise bizim tabi olduğumuz hüküm farklılık arz etmektedir.²² Bunun dışında kalan fiillerde vâcib, mendûb, mubâh oldukları beyanla veya nasla belliyse ya da mendûbta kurbet gayesi varsa ümmet de Hz. Peygamber (s.a.v.) ile aynı hükümlere tabidir.²³

1.2.1. Hz. Peygamber'in Fiili ile Kavlinin Tearuzu

Usûl kitaplarında Hz. Peygamber'in uygulamalarının taksiminden sonra konuyla ilgili olarak fiili ile kavlinin tearuzu meselesi de ele alınmaktadır.²⁴ Molla Halîl de kendinden önceki usûl kitaplarının bir hülâsası olarak nitelendirilebilecek olan eserinde bu konuyu detaya girmeden kısaca anlatmaktadır.

Hz. Peygamber'in fiili ile kavli tearuz ederse şu ihtimaller söz konusu olmaktadır:

1.Fiili ve sözü tearuz eder ve sözün gereğinin tekrar edildiği biliniyorsa bu durumda uygulamanın Hz. Peygamber'e has olup olmadığına bakılır. Eğer "*Aşure orucu bana vacibtir,*" sözünde olduğu gibi Hz. Peygamber'e has bir uygulama söz konusu ise ve sözünden bir sene önce veya sonra oruç tutmazsa, söz ve fiilden hangisinin önce hangisinin sonra olduğuna bakılır; sonra olan nâsîh olarak kabul edilir. Uygulama ile sözün hangisinin sonra olduğu bilinmezse onun hakkındaki hükümde sonra olan bilininceye kadar tevakkuf edilir.²⁵

2.Eğer kavli "*Aşure orucu üzerinize vaciptir,*" sözünde olduğu gibi bize has ise, bu durumda Hz. Peygamber ile ilgili bir çelişkiden söz edilemez. Ama eğer bizim fiilinde ona teessî etmemiz gerektiği bir delil ile sabit olmuşsa o zaman bizim hakkımızdaki hüküm için de nesh söz konusu olur ve sonra olan nâsîh kabul edilir.

3. Bütün bu ihtimallere rağmen şayet fiili ve kavlinden hangisinin sonra olduğu bilinmezse kavline uyulur.

4."*Aşure orucu bana ve size vâcibtir,*" sözünde olduğu gibi hüküm hem Hz. Peygamber'e hem de bize şamil ise yukarıda zikredilen nesh ihtimalleri söz konusu olur.²⁶

1.3. Sünnetin Kur'an'ı Neshetmesi

Sözlükte "ortadan kaldırmak; nakletmek, beyan etmek" mânalarına gelen nesh kelimesi terim olarak şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılması demektir. Neshin söz konusu olduğu durumlarda önceki hüküm mensûh, onu yürürlükten kaldıran

²¹ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 308-309.

²² Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 308-309.

²³ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 309.

²⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ensârî, *Ğâyetu'l-vusûl fî şerhi lubbi'l-usûl*, 97 vd.; Celaluddin es-Suyûtî, *Şerhu'l-kevkebi's-sâti'*, thk. Muhammed İbrahim el-Hafnâvî, (Mısır: 2000), 2: 15 vd.; el-Leknevî, *Fevâtihu'r-rahamût bi şerh-i musellemi's-sebût*, 2: 235 vd.

²⁵ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 309.

²⁶ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 309-310.

yeni hüküm veya delil nâsîh diye anılır.²⁷ Fıkıh usûlü kaynaklarında ele alınan nesih konusu içinde tartışılan meselelerden biri de Sünnetin Kur'an'ı neshetmesidir. Öteden beri tartışıla gelen bu mesele ile ilgili olarak Molla Halîl kısaca şu hususlara değinmektedir:

Kur'an, sünneti neshettiği gibi sünnet de Kur'an'ı nesheder. Molla Halîl, sünnetin Kur'an'ı neshetmesinin dayanağı olarak “İnsanlara rablerinden indirileni açıklaman için sana zikri indirdik”²⁸ ayeti ile “O, hevasından konuşmaz”²⁹ ayetini zikretmekte ve Hz. Peygamber'den gelenlerin kendi nefisinden olmayıp Allah'tan geldiğini de eklemektedir.³⁰ O, böylece vahiy ürünü olan sünnetin Kur'an'ı neshetmesinin aslında vahyin yine vahiy tarafından neshi olduğunu anlatmaktadır. Malum olduğu üzere sünnetin vahiy olarak kabul edilmesi, müsellem olmayıp ihtilafli bir konudur. Daha önce belirttiğimiz gibi bu konuda sünnetin içinde vahiy mahsulü unsurlar bulunsa da hepsinin vahiy olarak kabul edilemeyeceğini belirten görüşün daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla konuyu bu şekilde tartışmalı gerekçelere dayandırmanın isabetli bir yaklaşım tarzı olmadığını söylemek mümkündür.

Molla Halîl, Kur'an'ın hem mütevatir haberle hem de âhâd haberlerle nesh olabileceğini belirttikten sonra, Kur'an'ın sadece mütevatir haberle nesh olduğunu da vurgulamakta ve bunun Kur'an ile desteklendiğini de belirtmektedir.³¹

Molla Halîl, Kur'an'ın âhâd haberle neshedildiğine örnek olarak zikredilen “Varise vasiyet yoktur”³² hadisinin “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı,”³³ ayetini neshettiğini iddia edenlere karşı söz konusu hadisin âhâd olup mütevatir olmadığı iddiasını kabul etmediğini herhangi bir gerekçe zikretmeden belirtmektedir. Burada Kur'an'da miras ayetinin bu neshi desteklediğini de sözlerine eklemektedir.³⁴ Bu, onun Kur'an'ın ahâd haberle neshedilmesi görüşünü kabul etmediği şeklinde anlaşılabilir. Kur'an'ın mütevatir haber ile nesh olması noktasında ikisinin sübut açısından kat'iliği dikkate alındığında bir problem olmadığı düşünülebilir. Ama örnek verilen hadis, kaynaklarda senedi ile rivayet edilmiş âhâd bir haberdir. Sıhhatine dair verilen hüküm de zannidir. Dolayısıyla söz konusu hadisin vasiyet ayetini neshettiğini kabul etmek, sübutu kat'î olan Kur'an ayetinin âhâd haberle neshini kabul etmek anlamına gelmektedir.

Sünnetin Kur'an ile neshi durumunda da sünnetten destekleyici bir delilin bulunması gerektiğini belirten Molla Halîl, konuyla ilgili tartışmalarda dile getirilmiş olan argümanlara değinmeden şu örnekleri vermekle yetinmektedir: Kiblenin Kur'an ayeti³⁵ ile değişmesinin sünnetten delili, Hz. Peygamber'in bunu fiili olarak uygulamasıdır.

²⁷ Çetin, Abdurrahman, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 579.

²⁸ Nahl, 16/44. (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)

²⁹ Necm, 53/3-4. (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ)

³⁰ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 297.

³¹ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 297.

³² Buhârî, “Vasiyet”, 6.

³³ Bakara, 2/180. (كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ)

³⁴ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 298.

³⁵ Bakara, 2/144. “Ey Muhammed! Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.”

Aynı şekilde oruçlunun gece eşiyle birlikte olması yasağını ortadan kaldıran ayetin³⁶ sünnetten delili de Hz. Peygamber'in uygulamasıdır.³⁷

2. Haber

Dini bilgi, büyük ölçüde habere dayandığından haber konusu ve bununla ilgili tartışmalar kelâm ve fıkıh usûlü kitaplarında geniş yer tutmuştur. Haberin ifade ettiği bilginin kesinlik derecesi ayrıntılı incelemelere tabi tutulmuştur. Buna bağlı olarak yapılan tasnifler ve bunların alt bölümleri, bazı takdim ve tehirlerle, usûl ve kelâm kitaplarında genişçe yer almıştır.³⁸

Haber, sözlükte bilgi, bir nesneyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise “Geçmişte meydana gelen veya gelecekte vuku bulacak bir olayı bildiren söz, mahiyeti itibarıyla doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan söz,” demektir.³⁹

2.1. Haber Çeşitleri

Molla Halîl, murekkeb lafzın mühmel (anlamı ve vaz'ı olmayan) ve musta'mel (anamlı/belli bir anlamı ve vaz'ı bulunan) olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirttikten sonra kelâmın taleb, emir, nehy gibi kısımlarını zikretmektedir. Doğru ve yalan olma ihtimalini bulundurmeyen kelâmın tenbih ve inşa olduğunu; doğru ve yalan olma ihtimali bulunanın ise haber olduğunu belirttikten sonra,⁴⁰ yalan olduğu kesin olan haberler ile doğruluğu kesin olan haber çeşitlerini açıklamaktadır.

2.1.1. Yalan olduğu kesin olan haberler:

1. Manası te'vîl kabul etmeyecek derecede batıl olan haber. “Yüce Allah kendi nefsinı yaratmıştır” şeklinde Yüce Allah'ın hudûsunu îhâm ettiren bir haber doğru olamaz. Yüce Allah bundan münezzehtir olduğu için bu haberin yalan olduğu kesindir.
2. Ravinin eksik aktarması dolayısıyla yanlış anlaşılan haberler. “Bu geceni görüyor musunuz? İşte bu gecedan itibaren yüz yıl sonra bugün yeryüzünde yaşayanlardan kimse kalmayacaktır,”⁴¹ hadisi gibi. Hadiste bugün lafzı eksik bırakıldığından, yüz yıl sonra yeryüzünde kimse kalmayacak şeklinde, yanlış anlaşılmıştır.
3. Peygamberlik iddiasında bulunup doğruluğunu ortaya koyacak mucizesi bulunmayan kişinin verdiği haber.
4. Hadis kaynaklarında araştırılıp bulunamayan haberler. Hadisçilerin hiç bilmediği bir hadisin nâkilinin yalancı olduğuna hükmedilir.
5. Tevatüren gelmesi gerekirken âhâd olarak rivayet edilen nadir olaylara dair haberler. Hafîbin minberden, müezzinin minareden düşmesine dair haber gibi. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye “Benden sonra halife sensin,” rivayeti de böyledir. Yine birinden mucize sadır olur da tevatüren gelmezse bu onun doğru olmadığına delalet

³⁶ Bakara, 2/187. “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı.”

³⁷ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 298.

³⁸ Hansu, Hüseyin, *Mütevâtir Haber Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri*, (Van: 2008), 55.

³⁹ er-Râgib el-İsfahânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan Davudi, (Dimaşk: 1998), 273; Zeynuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekr er-Râzî, *Tefsîru Garibi'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Hüseyin Elmalı, (Ankara: 1997), 203; Yavuz, Yusuf Şevki, “Haber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 346; Hansu, *Mütevâtir Haber*, 51; Bilen, *Sait Nursî ve Hadis*, 49.

⁴⁰ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 312-313.

⁴¹ Buhârî, “İlim”, 41.

eder. Yani herkesin bilmesi gereken bir haber tek kişi tarafından gelirse bu onun kesin olarak yalan olduğunu ortaya koymaktadır.⁴²

Ehl-i sünnet alimlerinin Hz. Peygamber'in mucizelerine dair rivayetleri mütevatir olarak kabul etmeleri bu mantığa dayanmaktadır. Nitekim Said Nursî, Hz. Peygamber'in Kur'an dışındaki mucizelerine dair haberleri sükutî mütevatir olarak nitelendirmektedir.⁴³ Bakillânî (ö.403/1012), mütevatir tabirini kullanmasa da yaptığı açıklamanın Nursî'nin açıklamalarının kaynağı olduğu söylenebilir.⁴⁴

2.1.2.Doğruluğu Kesin olan haber çeşitleri:

- 1.Yalandan münezzehe olduğu için, Yüce Allah'ın sözü.
2. Masum olması sebebiyle Rasulullah'ın sözü.
- 3.Mütevatir haber.⁴⁵

2.2.Mütevatir

Molla Halîl, mütevatiri kâfir bile olsalar âdeten yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir akıllılar topluluğunun duyulara dayanan (mahsûs) haberidir, şeklinde tarif etmektedir. Yalan üzere birleşmeleri âdeten muhal olan topluluk özelliğinin haberi aktaran her tabakada bulunması gerekir. Bu özellik, sadece birinci tabakada bulunup sonraki tabakalarda kaybolursa haber mütevatir değil, âhâd olur.⁴⁶

Haber'in ilim ifade etmesini, tevatürün şartlarının oluştuğuna delil olarak kabul eden Molla Halîl, haberin mütevatir olarak kabul edilebilmesi için en az kaç kişi tarafından rivayet edilmesi gerektiği ile ilgili tartışmalara da değinmektedir. Bu meyanda topluluğun sayısının dörtten fazla olmasının yeterli olduğunu belirtiyorsa da bunun belli bir rakama bağlanamayacağını da ifade etmektedir.⁴⁷ Bir haberin mütevatir olarak kabul edilebilmesi için en az kaç kişi tarafından rivayet edilmesi konusunda farklı rakamlar verilmiş ise de bunu belli bir sayı ile sınırlandırmanın doğru olmadığını düşünüyoruz. Önemli olan, işitenlerin haberin doğruluğu konusunda şüpheye düşmelerine imkan bırakmayan bir kalabalık tarafından rivayet edilmesidir. Zira bu konuda dile getirilmiş olan dört, beş, yedi, on, on iki, kırk vs. gibi rakamlar haberin doğruluğu konusunda

⁴² Duskî, 314-315.

⁴³ Said Nursî, sükutî mütevatiri şu şekilde açıklamaktadır: "Yani, sükut ile kabul gösterilmiş. Meselâ, bir cemaat içinde bir adam, o cemaatin nazarı altında bir hadiseyi haber verse, cemaat onu tezkîb etmezse, sükutla mukabele etse, kabul etmiş gibi olur. Hususan, haber verdiği hâdisede cemaat onunla alâkadar olsa, hem tenkide müheyya ve hatayı kabul etmez ve yalanı çok çirkin görür bir cemaat olsa, elbette onun sükûtu o hadisenin vukuuna kuvvetli delâlet eder." Bkz. Bilen, *Sait Nursî ve Hadis*, 56.

⁴⁴ Kur'an dışındaki mucizelerinin nazar ve istidil ile bilindiğini belirten Ebu Bekir el-Bakillânî, bu tür haberlerin sıhhatinin delini, bunların sahih olmadıklarını düşünenlerin varlığına işaret ettikten sonra, şu şekilde açıklamaktadır: "Müslümanların yaşadığı her dönemde nakledilip yayılmış olan bu haberler, İslam'ın ilk dönemlerinde de nakledilmiştir. Öyle ki bu haberleri Hz. Peygamber'i görenler ve onun döneminde yaşayanlar da işitmişlerdir. Bu haberleri nakledenlerin sayısı tevatür için gereken sayıya ulaşmasa da ravilerin her biri haberleri Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşanmış, bilinen belli bir olaya dayandırarak anlatmış ve bu olaylara şahid olanlar da söz konusu haberleri işitmişlerdir. Büyük toplulukların kendileri hakkında iddia edilen yalanları kabul etmeyecekleri de âdeten bilinen hususlardandır. Bu topluluk sahabe gibi yüce ahlakî değerle sahip, yalandan nefret eden bir topluluk olunca, kendilerine isnad edilen yalan haberleri hemen inkar ederlerdi. Aynı şekilde günümüzde bile asanın yılanı dönüşmesi gibi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmayan bazı mucizeler kendisine isnad edilirse hepimiz veya çoğumuz derhal bunları reddeder ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak için bu tür haberlere ihtiyaç duymadığımızı da belirtiriz. Dolayısıyla sahabenin bu tür haberleri yalanlamaması doğru olduklarını ispatlamaktadır. Bkz. Kadı Ebu Bekr el-Bakillânî, *et-Temhîdu'l-evâil fî telhîsi'd-delâil*, thk. İmaduddin Ahmed Haydar, (Beyrut: 1987), 160-162; Bilen, *Sait Nursî ve Hadis*, 58.

⁴⁵ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 315-317.

⁴⁶ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 317.

⁴⁷ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 317.

işitenleri kabule mecbur bırakacak bir çokluk olarak kabul edilemez. Dolayısıyla bu tür sınırlamalara itibar etmemek gerektiğini belirten görüş daha makuldür.⁴⁸

Lafzî ve manevî olarak iki kısma ayrılan mütevatir haber, işiten kişiler için kesin (kat'î) bilgi ifade etmektedir.⁴⁹ Aslında kesin bilgi ifade eden lafzi mütevatirdir. Zira manevî mütevatirin ifade ettiği bilgi istidlalî veya kesbîdir. Başka bir deyişle manevî mütevatirin ifade ettiği bilgi, zorunlu bilgi olmayıp, bir takım karinelere ve akli yürütmelere dayanan bilgidir. Bundan dolayı da ihtilafa açık bir bilgidir.⁵⁰

2.3. Âhâd Haber

Molla Halîl, kesin bilgi ifade eden haberlerin yanında bazı kişiler için bilgi ifade eden ama bazıları için ifade etmeyen haberlere (zannî) geçmektedir. Bu tür haberleri de şu şekilde sıralamaktadır:

1. Eğer haber gerekli sayı ile gelirse ya da kendisinden haber verilen (muherun anh) yahut da kendisiyle haber verilen (muherun bih) karinelerle desteklenirse desteklenen haberler ilim ifade eder. Rivayet edenlerin sayısı tevatür derecesine ulaşmayan haber âhâd olup doğruluğu zannîdir.

2. Mustefiz haberler. Mustefiz meşhur olarak da isimlendirilmektedir. Bunlar bir asıldan şâî' (yayılmış) olan haberlerdir.

3. Karine sebebiyle ilim ifade eden haber. Ölmek üzere olan birinin öldüğüne dair haberin, ağlama, kefen ve na'sın hazırlanması gibi karinelerle desteklenmesi gibi.

Bu tür haberlerle fetva, şahitlik ve hüküm vermede amel etmek icmâ' ile vaciptir. Diğer dini konularda âhâd haberle amel etmenin vucubiyeti ise sem'î delillere dayanmaktadır. Zira Hz. Peygamber, kabilelere ve civardakilere tek kişilerle haberler gönderip dinin ahkâmını bildirmiştir. Dini konularda âhâd haber ile amel etmenin delilinin aklî olduğu da belirtilmiştir. Şöyle ki bu haberlerle amel etmek vacip olmazsa birçok konu çözümsüz kalır. Çünkü ahkâma dair haberlerin çoğu âhâddir.⁵¹

Molla Halîl'in âhâd haber ile amel konusunda dile getirdikleri cumhurun görüşüdür. Fıkıh usulü kaynaklarında farklı görüşler de yer almaktadır.⁵² Burada değinilmemiş olması Molla Halîl'in de cumhurun görüşünü tercih ettiği anlamına gelmektedir.

2.4. Hadislerin Rivayetiyle İlgili Bazı Meseleler:

Molla Halîl, haberlerin bilgi değerinden sonra hadis ile ilgili muhtelif bazı meselelere de yer vermektedir:

1. Aslın (şeyhin) fer'in (ravinin) rivayetini tekzîb etmesi:

Bir şeyhin (asıl) kendisinden hadis rivayet eden raviyi (fer'in) yalanlaması, ravinin kesin olarak ondan işittiğini belirtmesi durumunda, merviyyi makbul olmaktan çıkarmaz. Zira şeyh unutmüş olabilir.⁵³

⁴⁸ İbn Hacer Askalânî, *Nuzhetu'n-Nazar Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, thk. Ebu Muaz Tarık b. İvadillah, (Kahire: Daru'l-Me'sûr, 2011), 43.

⁴⁹ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 317.

⁵⁰ Hansu, *Mütevatir Haber*, 107.

⁵¹ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, s. 317-318.

⁵² Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Ensârî, *Ğâyetu'l-vusûl ft şerhi lubbi'l-usûl*, 102; Suyûtî, *Şerhu Kekebi's-Sâti*, 2: 54 vd; H. Yunus Apaydın, "Haber-i Vâhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 355-363.

⁵³ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 318.

Muhaddislerin müstakil eserler kaleme aldıkları bu konuyu,⁵⁴ görüldüğü gibi Molla Halîl, eserinde oldukça kısa zikretmiştir. Oysa fıkıh usulü kaynaklarında bu konu daha geniş bir şekilde ele alınmakta ve konuyla ilgili olarak şu ihtimaller de zikredilmektedir:

a. Eğer şeyh bu rivayeti, bana iftirada bulunuyor veya ben ona rivayet etmedim şeklinde ifadeler kullanıp kesin olarak reddederse bu durumda ikisinden biri yalancı olduğundan mervi sakıt olur. Yalancı olanın ravi olması muhtemel olduğundan onun rivayeti sabit olmaz. Şayet şeyh sonradan iddiasından vazgeçer ve raviyi doğrularsa rivayet kabul edilir. Şeyhin, hadisi rivayet ettikten sonra unutmüş olabileceği belirtilerek, raviyi yalanlamasının rivayetin sıhhatini bozmayacağı da belirtilmiştir.⁵⁵

b. Şayet şeyh, rivayet edip etmediğinde şüpheye düşüyorsa veya rivayet etmediğini zannediyorsa ve ravi de âdil olup kesin olarak şeyhinden aldığını belirtiyorsa haberi kabule daha öncelikli olur. Zira şeyh unutmüş olabilir.⁵⁶

2.Sikanın ziyadesi:

Hadis alanında müstakil çalışmalara konu olmuş olan ziyâdetü's-sika,⁵⁷ Fıkıh Usûlü kitaplarında da üzerinde durulan konulardandır. Molla Halîl de bu konuyla ilgili şu görüşlere yer vermektedir:

Sika ravinin hadise bir kelime ziyade etmesi, murseli musned olarak rivayet etmesi, ve mevkuf bir hadisi ref' etmesi kabul edilir. Bu farklılıklar, bazen zikredip bazen zikretmemek şeklinde kendi rivayetleri arasında da vuku bulsa, başkalarının rivayet ettiklerine muhalefeti şeklinde de olsa kabul edilir. Ziyadeli ve ziyadesiz haberlerin ikisinin de Hz. Peygamber'den (s.a.v.) aynı mecliste varid olduğu bilinse de sikanın ziyadesi kabul olur. Çünkü başkası bu ziyadeden gafil kalmış olabilir.⁵⁸ Eğer aynı mecliste varid olur ve ziyadeyi zikretmeyen zabt açısından daha üstünse veya iştmedik ya da i'rabı değiştirilmiştir, derse sonuncu durumda mana değiştiğinden haberler birbirine muarız olur. “*Rasulullah, fitır sadakasını kırk sa' hurmada bir sa' olarak farz kıldı*” hadisinin yarım sa' şeklinde rivayet edilmesi gibi. İlk iki durumda ise muhalefet söz konusu olur.⁵⁹

Sika ravinin rivayeti konusu tartışmalı bir konudur. Molla Halîl'in burada kısaca zikrettikleri konunun vuzuha kavuşması açısından yeterli görünmemektedir. Dolayısıyla meseleyi sadece onun eserinden okuyan birinin konuyu anlaması zorlaşır. Oysa bu konu fıkıh usûlü kaynaklarında daha mufassal bir şekilde ele alınmaktadır. Kaynaklarda konuyla ilgili şu hususlara da değinilmektedir: Eğer rivayetlerin farklı meclislerde vuku bulduğu bilinirse veya bu husus bilinmezse ziyade kesin olarak kabul edilir. Eğer tek mecliste varid olduğu bilinirse bu konuda beş farklı görüş bulunmaktadır: 1. Mutlaka kabul edilir. el-Hatîb, Şafi'i'den nakledilen bu görüşün fakihlerin ve muhaddislerin cumhurunun görüşü olduğunu belirtmiştir. 2. Ziyadeli rivayette bulunanın hata yapması

⁵⁴ Konuyla ilgili Darekutnî ile el-Hatîb el-Bağdâdî'nin eserleri bulunmaktadır. Bkz. Suyûtî, *Şerhu Kevkebi's-Sâti*, 2: 63.

⁵⁵ Suyûtî, *Şerhu Kevkebi's-Sâti*, 2: 61-62.

⁵⁶ Suyûtî, *Şerhu Kevkebi's-Sâti*, 2: 62.

⁵⁷ Aynı hocadan hadis rivayet eden güvenilir râvilerden birinin, bir hadisin isnadında veya metninde diğerlerinin rivayetinde bulunmayan bir bilgi zikretmesi bu terkiplere ifade edilmiştir. Ziyâdetü's-sika sened ve metinlerde yer alan münker, müdrec, mezîd fi muttasili'l-esânîd gibi merdûd sayılan diğer ziyâde türlerinden farklı olup ravisinin güvenilir olması dolayısıyla kabul edilebilir nitelikteki ilave bilgiler için kullanılır. Ziyâdetü's-sika konusunda Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yusuf Suiçmez *Sika'nın Ziyadesi*, (yüksek lisans tezi, 1998); Câmîatiü Ümmi'l-kurâ'da Nurullah Şevket Halil Beyker *Ziyâdetü's-sikât ve mevkifü'l-muhaddissîn ve'l-fukahâ' minhâ* (doktora tezi, 1423/2002) birer çalışma yapmıştır. Bkz. Salih Karacabey, “Ziyâdetü's-sika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 486-487.

⁵⁸ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 318.

⁵⁹ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 318.

caiz olduğundan mutlaka red edilir. Bu, Hanefilerin görüşüdür. 3. Ziyadeli rivayet ne kabul ne red edilir. Tevakkuf edilir. 4. Ziyadeyi rivayet etmeyen rivayetin misli olan zatlar bu tür haberlerden gafil kalmıyorlarsa ve ziyadenin naklini gerekli kılan faktörler de bulunursa haber reddedilir, yoksa kabul edilir. 5. Eğer ziyadeyi rivayet etmeyen zabt yönünden rivayet edenden dah üstün ise veya açıkça ziyadeli kısmı işitmediğini belirtirse ziyadeli rivayet reddedilir.⁶⁰

3.Haberleri/hadisleri ihtisar ederek rivayet etmek:

“Hadisin anlatmak istediğini, mânâyı tam aktaracak şekilde kısaca ifade etmek, çeşitli mülahazalarla mânâyı bozmadan hadisin bir kısmını hazfederek diğer bir kısmını rivayet etmek” anlamına gelen ihtisar,⁶¹ bazı anlama problemlerine sebebiyet vermesine rağmen kabul edilip birçok kaynaktan uygulanmıştır. Bunun yanında bu şekilde hadis rivayetini kabul etmeyen âlimler de bulunmaktadır.⁶²

Bazı şartlarla hadisin ihtisar edilerek rivayet edilmesini kabul eden Molla Halîl, eserinde konuyla ilgili şunları söylemekle yetinmiştir:

Haberin bir kısmını hazfederek rivayet etmek, hazfedilen kısmın rivayet edilen kısımdaki hükme bağlı olmaması şartıyla caizdir. “Denizin suyu temiz, ölüsü de helaldir,”⁶³ hadisinin “Denizin suyu temizdir” şeklinde rivayet edilmesi gibi. Zira son kısım ilk kısma bağlı değildir.⁶⁴

Hadisi bütün olarak aktarmakta kat’/ihtisar ederek aktarmaktan daha fazla yarar olduğuna vurgu yapılmışsa da muhaddislerin çoğunun ihtisarı caiz gördüğü belirtilmiştir.⁶⁵ Oysaki hadisleri kat’/ihtisar ederek aktarmak, çoğu zaman hadisin tam olarak anlaşılmasına mani olabilmektedir. Resmin tam olarak anlaşılması ve doğru sonuca varmak için haberi bir bütün olarak aktarmanın daha doğru olduğunu düşünüyoruz.⁶⁶

4.Sahabenin rivayet ettiği hadisteki müşterek lafzı yorumlaması:

Usûl-i Fıkıh ulemasının ilgilendiği hususlardan biri de sahabenin rivayet ettiği hadiste yer alan müşterek lafızlarla ilgili yaptığı yorumlardır. Hadislerin anlaşılması açısından önemli olan bu konuyla ilgili Molla Halîl, şu hususlara değinmektedir:

1.Bir sahabinin rivayet ettiği hadiste birbirini nefyeden iki farklı anlama gelen müşterek bir lafız varsa ve sahabi onu manalardan birine hamledeyse ona itibar edilir. *Kur’* kelimesinin hayz veya tuhra (temizliğe) hamledilmesi gibi.

2.Eğer anlamlar birbirine munâfi değilse diğer müşterek lafızlar gibi iki manaya da hamledilir. Mana, sahabinin hamlettiği manaya bakılarak tahsis edilmez. Lafzı zahirî anlamının dışında bir manaya hamletmesi gibi. Bu durumda lafız zahirî manaya hamledilir ve sahabinin verdiği anlama bağlı kalınmaz. İmam Şafii’nin, bunun için, “Aynı çağda yaşasaydım kendisiyle tartışıp üstün geleceğim birinin sözü için hadisi nasıl terk ederim” dediği nakledilmiştir.⁶⁷

⁶⁰ Ensârî, *Ğâyetü'l-vusûl fî şerhi lubbi'l-usûl*, 102; Suyûtî, *Şerhu kevkebi's-sâti*, 2: 64-65.

⁶¹ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, (İstanbul: 1987), 73.

⁶² Geniş bilgi için bkz. Salih Karacabey, “Hadiste İhtisar ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler”, *Uludağ Ü. İlahiyat Fak. Der.* 11/1, (2002): 53-70.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12: 171.

⁶⁴ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 319.

⁶⁵ Suyûtî, *Şerhu kevkebi's-sâti*, 2: 69.

⁶⁶ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Fuat İstemi, “Hadislerin Bağlamının Tespitinde İhtisar ve Taktî Uygulamasının Neden Olduğu Sorunlar”, *Hitit Ü. İlahiyat Fak. Der.* 16/31, (Haziran 2017): 315-326.

⁶⁷ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 319. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Ensârî, *Ğâyetü'l-vusûl fî şerhi lubbi'l-usûl*, 103; Suyûtî, *Şerhu kevkebi's-sâti*, 2: 69-71.

5. Hadis ravisinde bulunması gereken şartlar:

Bir ravinin rivayet ettiği hadisin kabul edilmesi için bazı şartlar taşıması gerekmektedir. Hadis Usûlü ile Cerh ve Ta'dîl ilminin üzerinde önemle durduğu bu konu usûl-i fıkha dair yazılmış kitaplarda da işlenmektedir. Molla Halîl, ravinin tahammül esnasında değil de edâ esnasında taşıması gereken özellikleri kısaca şöyle sıralamaktadır:

1. Müslüman olmak.
2. Ergen olmak.
3. Yalanı haram sayan ve insanları kendi bid'atına çağırmayan bid'atçının rivayeti de kabul edilir.
4. Haber kıyasa muhalif olsa bile fakih olmayan ravinin rivayeti kabul edilir.
5. Hadis rivayeti dışındaki konularda yalan söylemede mütesahil olanın rivayeti alınır.
6. Çok hadis rivayet eden ravi, bunları tahsil edebilmişse yani bunları öğrenecek kadar hadis ehli ile beraber bulunup ders almışsa rivayet ettikleri kabul edilir.⁶⁸

Ravide bulunması gereken özellikleri tafsilata girmeden bu şekilde anlatan Molla Halîl, hadisin sahih kabul edilmesi için ravide bulunması gereken en önemli özellik olan adaleti, kişiyi büyük günahlardan uzak tutan küçük günahlarda da ısrarcı olmaktan alıkoyan bir melekedir, şeklinde tanımlamaktadır. Ravinin adaletinin zahiri yaşantısına bakılarak bilineceğini belirten Molla Halîl, İmam Şafi'î gibi birinin ravi için, onu itham etmiyorum demesi ile de adaletin bilinebileceğini belirtmektedir.⁶⁹

Görüldüğü gibi burada da konuyla ilgili tartışmalara girmeden kısa malumat vermekle yetinmişse de tercihinin ehl-i hadisten yana olduğu anlaşılmaktadır. Haber kıyasa muhalif olsa bile fakih olmayan ravinin rivayeti kabul edilir, demesi ehl-i rey fakihlerinin görüşüne itibar etmediğini göstermektedir.

Molla Halîl, eserinin Sünnet bölümünde ele aldığımız konulardan sonra sırasıyla, cerh ve ta'dîl⁷⁰, mursel haber⁷¹, mana ile rivayet⁷² ile sahabe ve adaleti⁷³ ile ilgili konuları da kısaca ele almakta ve önceki konularda olduğu gibi genel kabul gören görüşleri vermekle yetinmektedir. Fakat bütün bu konuları da incelemek bir makalenin sınırlarını aşacağından yukarıda anlattıklarımızla iktifa edeceğiz.

SONUÇ

Şark medrese geleneğinin en meşhur siması olan Molla Halîl, İslâmî ilimlerin farklı dallarına dair çok sayıda eser kaleme almıştır. Medrese geleneğinin günümüzdeki temsilcilerinin hadis ilmine gereken ehemmiyeti vermeyen tutumunun aksine bu geleneğin en önemli halkalarından biri olan Molla Halîl'in hadis usûlüne dair eser vermiş olması büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında Usûlü'l-Fıkıh adlı eserinde Sünnet/Hadise dair ele aldığı meselelerde de onun hadis ilmine olan vukufiyeti açıkça görülmektedir.

Molla Halîl, bu eserinde diğer Fıkıh Usûlü kitaplarında olduğu gibi, sünnet/hadis konusuyla ilgili olarak, sünnetin teşri değeri, haber çeşitleri ve delil olması, hadisin kabulü için gerekli şartlar ile anlamaya yönelik bazı meseleler üzerinde durmaktadır. Sünnet/hadisle ilgili meseleleri muhaddislerin değil usûl-i fıkıh ulemasının tertibine

⁶⁸ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 319.

⁶⁹ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 319.

⁷⁰ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 322-324.

⁷¹ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 326-327.

⁷² Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 327.

⁷³ Duskî, *Usûlu'l-fikh*, 328.

göre ele alan Molla Halil, bu konularda genelde tafsilata girmeden cumhurun görüşünü kısaca açıklamakla yetinmiştir. Muhtemelen bu sebeple ihtilafli meselelerde çoğu zaman farklı görüşleri zikretmemiştir. Onun bu anlatım tarzı, ders vermek için yeterli kabul edilse de konuyu onun eserinden okuyanları başka eserlere müracaat etmek durumunda bırakmaktadır.

Sünnet bölümü ile ilgili yaptığımız inceleme neticesinde Molla Halil'in eserinin Zekeriya el-Ensârî'nin *Ġâyetu'l-vusûl fî şerhi lubbi'l-usûl, es-Subkî'nin Cem'u'l-cevâmi'* ve es-Suyûtî'nin *Şerhu'l-kevkebi's-sâti'* gibi Şafi'î usûlcülerin eserlerinin bir hülasası olduğu kanaatine vardık.

KAYNAKÇA

Abdu Rabbih, Muhammed Ahmed Huseyn. *es-Sunnetu'n-nebeviyye ve beyânuhâ li'l Kur'ânî'l-kerîm*. Kahire: 1979.

Âmidî, Seyfuddin Ebu'l-Hasan Ali. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut: 1985.

Apaydın, H. Yunus. "Haber-i Vâhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 355-363. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: 1987.

Bakillânî, Kadı Ebu Bekr. *et-Temhîdu'l-evâil fî telhîsi'd-delâil*. thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Beyrut: 1987.

Bilen, Mehmet. *Sait Nursî ve Hadis*. Ankara: 2013.

Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı yay., 1992.

Bursalı, Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: 1915.

Çetin, Abdurrahman. "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 579-581. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Duskî, Muhammed Ali Cemil. *Usûlu'l-fikh li molla halil*. Yüksek Lisans Tezi, Musul İmam Azam Fakültesi, 2016.

Ensârî, Zekeriya b. Muhammed. *Ġâyetu'l-vusûl fî şerhi lubbi'l-usûl*. Mısır: tsz.

Eşkar, Muhammed Suleyman. *Efalu'r-Rasul*. Beyrut:1993.

Hansu, Hüseyin. *Mütevâtir Haber Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri*. Van: 2008.

Hatîb, Muhammed Accac. *es-Sunnetu kable't-tedvîn*. Beyrut: 1980.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali Askalânî. *Nuzhetu'n-Nazar Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*. thk. Ebu Muaz Tarık b. İvadillah, Kahire: Daru'l-Me'sûr, 2011.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *Musned*. 1-50 thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğerleri, Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1995.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Telbîsu'l-iblîs*. Beyrut: 1368.

İsfahânî, er-Ragîb. *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnan Davudi, Dimaşk: 1998.

- İstemi, Fuat. “Hadislerin Bağlamının Tespitinde İhtisar ve Taktî’ Uygulamasının Neden Olduğu Sorunlar”, *Hitit Ü. İlahiyat Fak. Der.* 16/31 (Haziran 2017): 315-326.
- Karacabey, Salih. “Ziyâdetü’s-sika”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44: 486-487. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Karacabey, Salih. “Hadiste İhtisar ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler”, *Uludağ Ü. İlahiyat Fak. Der.* 11/1 (2002): 53-70.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu’cemu’l-müellifin Terâcimu musannifi’l-kütübi’l-arabiyye.* Beyrut: tsz..
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet.* Ankara: 2011.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları.* Ankara, 1985.
- Leknevî, Abdu’l-Ali el-Ensârî. *Fevâtihu’r-rahamût bi şerh-i musellemi’s-sebût.* Beyrut: 2002.
- Mahallî, Celaluddin. *Şerhu metni cem’i’l-cevâmi’ li’s-subkî.* Mısır: 1937.
- Memduhoğlu, Adnan. “Molla Halîl es-Siirdî ve Usûlu’l-Fıkh Adlı Elyazma Eseri Üzerine”. *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu,* 293-316, İstanbul: 2008.
- Öncü, Mustafa. *Molla Halîl es-Siirdî’nin “Basîratu’l-Kulüb Fî Kelâmi Allâmi’l-Ğuyûb” Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi.* Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2013.
- Pakiş, Ömer. “Molla Halîl Siirdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30: 250-251. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Râzî, Zeynuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekr. *Tefsîru Garîbi’l-Kur’ani’l-Azîm.* thk. Hüseyin Elmalı, Ankara: 1997.
- Sakallı, Talat. “Sünnet’in Bağlayıcılık Açısından Taksimi”. *S.D.Ü. İlahiyat Fak. Der.* 2 (1995): 39-102.
- Suyûtî, Celaluddin. *Şerhu’l-kevkebi’s-sâti’.* thk. Muhammed İbrahim el-Hafnâvî, Mısır: 2000.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *İrşâdu’l-fuhûl ilâ tahkîki’l-hakk min ilmi’l-usûl.* Beyrut: tsz..
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Haber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 14: 346-349. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A’lâm Kâmusu Terâcim li Eşher’i-Ricâl ve’n-Nisâ’.* Beyrut: 2006.